

LA TASCA CÍVICA D'UN POETA: MARIÀ VILLANGÓMEZ

Felip Cirer

ABSTRACT: His poetry is voluntarily at the service of Catalan culture. Villangómez is a major poet who separates from the Majorcan School of poetry.

KEY WORDS: a work voluntarily undertaken, activist, poet, Majorcan School, IEE, Catalan lessons.

RESUM: La seva poesia i la seva prosa estan al servei de la cultura catalana. És un poeta important i se separa de la poètica de l'Escola Mallorquina.

PARAULES CLAU: tasca cívica, Villangómez, dinamitzador, poeta, Escola Mallorquina, IEE, classes de llengua catalana.

Introducció

L'any del centenari del naixement del poeta Marià Villangómez Llobet (Eivissa, 1913-2002), sembla un bon moment per revisar la tasca de dinamitzador que va desenvolupar durant més de setanta anys en l'escarransit món cultural d'Eivissa. Altres han dedicat extensos treballs a analitzar la seva obra literària. Villangómez és un dels més destacats autors de la literatura catalana de la postguerra; pertany a la generació de poetes formats durant la II República. El mateix any que Villangómez, també varen néixer Salvador Espriu, Bartomeu Rosselló-Pòrcel o Joan Teixidor.

Els últims anys de la seva vida Villangómez va ser objecte de nombrosos homenatges i va obtenir els màxims guardons de les lletres catalanes: Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1989), concedit per Òmnium Cultural, al conjunt de la seva obra i de la seva trajectòria vital. Medalla d'Or de les Illes Balears (1983), juntament amb Francesc de Borja Moll i Llorenç Villalonga, aquest últim a títol pòstum. Creu de Sant Jordi (1984), atorgada per la Generalitat de Catalunya. Medalla d'Or (1987) del Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Fill Il·lustre (1988) de la Ciutat d'Eivissa. Medalla de Plata (1989) de la Universitat de les Illes Balears. Doctor Honoris Causa (1995) per la Universitat de les Illes Balears; la defensa dels mèrits del doctorand la va fer el doctor Joan Mas Vives; Villangómez pronuncià la lliçó magistral «El vent en la poesia catalana».

Marià Villangómez va néixer el 10 de gener de 1913 en el si d'una família benestant en la qual abundaven els farmacèutics i els metges. Vegem amb les pròpies paraules del poeta l'origen del seu llinatge, ben escàs a Eivissa:

Passem, però [...] als dos cognoms. Vinc d'una profunda sang insular. Sóc eivissenc, ho eren els pares i els avis. I dels vuit besavis i besàvies set eren eivissencs i un, el que em va llegar el primer cognom, era castellà, un militar –tenim el seu retrat de comandant– que es va casar i morir a Eivissa. Els altres set llinatges, propis de l'illa, són mots ben catalans: Llobet, Tur, Calbet, Ramon, Ferrer, Planells, Llombart.¹

La formació del poeta

Els primers estudis els va realitzar al Col·legi de Segona Ensenyança; un col·legi de titularitat municipal que ocupava l'antic convent dels frares dominics, exclaustrats el 1823. Acadèmicament el col·legi depenia de l'Institut de Palma, on havien d'anar els estudiants eivissencs a examinar-se com a alumnes lliures:

*Als nou anys vaig començar a preparar l'ingrés i el primer curs del batxillerat, a fi d'examinar-me'n als deu, quan ja tindria l'edat exigida.
[...] Més que els professors eivissencs ens preocupaven els catedràtics que ens havien d'examinar a Palma. Comentàvem la seva manera de ser, les seves preferències, si eren exigents o benèvols. Ens hi enfrontàvem en uns exàmens sempre orals, un a un.*

¹ Marià Villangómez. *En homenatge* (1994). Generalitat de Catalunya, Barcelona, juny de 1994. Opuscle dedicat a l'escriptor del mes.

I recordava alguns dels professors que l'examinaven:

Tots els altres catedràtics em varen semblar més equànimes i simpàtics: [n'exceptua Lluís Ferbal i Campo, catedràtic de Francès] el vell Llabrés, de geografia i història, el sacerdot Bosch, de llatí, autor d'un text d'orientació moderna, que em va donar notable en els dos cursos, fins i tot el temible Dogmael [sic]² –no recordo el cognom–, de matemàtiques, exigent, que s'agitava i cridava, però amb qui no vaig trobar cap dificultat. [...]

De preceptiva literària [a Eivissa] el professor era el meu pare. Ens feia classe sempre que podia, és a dir, quan no ho impedièn les obligacions de metge. El catedràtic de Mallorca era un escriptor i poeta il·lustre, Gabriel Alomar. En l'examen em va fer comptar les sil·labes d'un vers castellà. Crec recordar que era «octosílabo». No podia sospitar l'autor de La columna de foc que aquell al·lot de tretze anys que tenia davant escriuria amb el temps en llengua catalana molts de versos de tota mena: hexasil·labs, decasil·labs alexandrins...³

Després va aprovar l'examen de batxillerat a la Universitat de Múrcia. Entre els anys 1928 i 1933 va cursar la carrera de Dret a la Universitat de Barcelona; l'elecció d'aquesta carrera fou més per una imposició paterna que no pas per vocació. Els anys de residència a Barcelona fou quan es consolidà la seva formació com a poeta. Havia començat a escriure versos als tretze o catorze anys, i aquesta dèria li ocupava tot el seu interès:

No sentia cap inclinació pel dret. És més: crec que el seu estudi i sobretot l'exercici de cap mena d'activitat jurídica eren contràries al meu temperament, a la meua manera de ser més íntima. Pensar que podia arribar a treballar d'advocat m'ocasionava un desfici intens, una angúnia, em feia pressentir una aversió gairebé física. D'altra banda, no havia fet cap pràctica en un bufet, ni tan sols m'hi havia iniciat, però no sentia cap desig de ficar-me entre aquells papers, de tractar amb qualsevol client. El meu pare, amb tot, no em volia per aquest camí, em destinava a un registre o a una notaria. [...] em sentia desgraciat de pensar a veure'm lligat tota la vida a la professió de registrador o de notari, tancat dins la meua oficina o el meu despatx, ocupant-me cada dia, amb atenció i responsabilitat, d'assumptes que no m'interessaven. Tot això no m'ho representava només ara, en haver acabat la carrera. Ja ho veia d'una manera més i més clara d'uns anys ençà. Al tercer curs, per exemple, hauria estat l'hora de dir que volia canviar de facultat o dedicar-me a unes altres activitats. No gosava comunicar-ho, no volia disgustar ningú, tal vegada per inèrcia em deixava arrossegar d'un curs a l'altre.⁴

El caràcter reservat de Villangómez va fer que, a pesar de cursar la carrera amb Salvador Espriu, Ferran de Pol i altres personatges que després destacaren en el món literari català, no tengués una relació amb tots ells, amb els quals va fer una bona amistat, posteriorment. Però aquí hem de consignar la fugaç coneixença amb el poeta Rosselló-Pòrcel, en especial per l'admiració que va sentir cap a aquest poeta:

² S'ha de referir a Docmael López Palop. OLIVER, Jaume (1978), *Escola i societat. (L'ensenyament a les Illes en el segle XX.)*. Mallorca, Editorial Moll.

³ VILLANGÓMEZ LLOBET, M. (2000), *El llambreig en la fosca*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, pàg. 151-152.

⁴ VILLANGÓMEZ LLOBET, M. (2012), *Llocs viscuts*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs, pàg. 37-38.

Però no li deia que jo escrivia poesia. En realitat, no ho comunicava a ningú. I vaig viure a Barcelona sense relació amb cap ambient literari. Vaig visitar Fuster Mayans una tarda o dues a la seva habitació de la residència d'estudiants del carrer d'Urgell. Crec recordar que aleshores la compartia amb el seu gran amic Rosselló-Pòrcel, però el que fou gran i precoç escriptor no hi era. En canvi, l'últim any de la carrera, vaig conèixer fugaçment el poeta en una pensió –de la Ronda de la Universitat?– un dia que hi vaig anar a veure el meu company Ordinas. Rosselló se li acostà per preguntar-li no sé què, Ordinas me'l va presentar i parlàrem tots tres uns moments. Jo sabia qui era aquell estudiant que valia molt i que aviat va desaparèixer de l'habitació. La literatura no va traspuntar per a res en la breu conversa.⁵

El juny de 1933 finalitzà la carrera de Dret i passà a residir a Eivissa. Foren uns anys difícils, ja que no tenia clar quin seria el seu futur professional. Durant un temps va treballar al Gran Hotel (l'Hotel Montesol del nostre temps), que el seu pare havia aixecat en un solar del passeig de Vara de Rey. Villangómez recorda aquells anys en un capítol de les seves memòries que duu un esclaridor títol «A Eivissa, uns anys crítics».⁶

Fou també el 1933 l'any en què es donà a conèixer com a poeta. El canonge, historiador i poeta Isidor Macabich i Llobet, que era cosí segon de Villangómez, li publicà un poema, «Començament de tardor».⁷ La poesia era una activitat que portava totalment d'amagat com hem vist abans, però havia deixat llegir uns poemes seus a Macabich, que, sense consultar l'autor, va decidir publicar-ne un en la premsa eivissenca.

La primera conferència

Villangómez no era un home a qui agradava improvisar. Totes les conferències que va fer al llarg de la seva vida foren prèviament escrites. Vegem com fou la primera que va impartir. Macabich i Antoni Cardona Riera, que amb el temps esdevindria bisbe d'Eivissa, havien creat al barri obrer de la Marina el Centre d'Acció Social, on impartien classes nocturnes per a joves treballadors. Era fruit de la doctrina social de l'Església que emanava de l'encíclica *Rerum Novarum* dictada pel papa Lleó XIII l'any 1891, que denunciava les injustícies tant del liberalisme com del socialisme, i que després completà Pius XI amb una nova encíclica, *Quadragesimo Anno*.

Macabich volia lluir-se davant el bisbe d'Eivissa, Salvi Huix, que uns anys abans, amb el seu nomenament per a la seu eivissenca, havia restaurat el bisbat. Encarregà una conferència al jove Villangómez, que tenia únicament vint anys.

El tema de conferència era la importància de la doctrina social de l'Església i la seva diferència amb les escoles socialistes. Sembla que Macabich li va facilitar un fullet sobre el tema, però Villangómez va voler ampliar la visió de la qüestió i va realitzar pel seu compte algunes altres lectures. El resultat fou una documentada intervenció amb la visió que de la matèria tenia l'Església, contraposant-la a la filosofia comunista, anarquista i

⁵ VILLANGÓMEZ (2012), pàg. 42.

⁶ VILLANGÓMEZ (2012), pàg. 47-58.

⁷ *Diario de Ibiza*, 15 de novembre de 1933.

socialista del mateix tema. No calia dir que la posició de Villangómez era ben favorable als postulats eclesials. Els tres apartats que tractava la conferència eren: el dret a la propietat; el capital i la seva funció social; i el treball com a dret inalienable de l'home. Al cap de pocs dies, de manera anònima, Macabich va publicar a la premsa de l'illa una llarga crònica sobre aquella vetllada amb grans elogis al jove conferenciant.⁸

Al cap de més de seixanta anys d'aquell acte, Villangómez evocava el moment: *Va arribar el moment de l'acte, la tarda del 24 de desembre [...] Era la primera vegada que em trobava davant un públic –senzill, amb algun capellà més distingit– i vaig començar a llegir unes quartilles bastant treballades de fons i forma. Crec recordar que en realitat volia quedar bé davant els amics i sorprendre una mica, sobretot, el mateix canonge i indicar-li que podia preparar un treball pel meu compte. Em vaig adonar que ell em considerava amb un cert respecte: es devia esperar una intervenció més lleugera, d'acord amb el seu llibret, i tal vegada més mal dita. Com en el cas del poema [«Començament de tardor», publicat feia poc més d'un mes], em va alabar molt, l'endemà, al Diario de Ibiza. Aquell acte, és clar, no tenia cap importància, ni pels que hi interveníem ni pel públic. Pel que fa a mi, va ser una petita distracció, un respir, en una situació que em tenia anguniat.*⁹

Les relacions amb l'Escola Mallorquina

Una de les qüestions que més desagradava Villangómez era l'adscripció que sovint es feia de la seva poesia com una figura més de l'Escola Mallorquina. Alguns crítics han fet aquesta afirmació de manera molt lleugera. L'obra del poeta eivissenc té moltes relacions amb l'Escola, però hi ha una part important de la seva poesia que va molt més enllà dels estrictes motlles de l'Escola Mallorquina. Villangómez beu d'un mateix paisatge, d'una preocupació formal, una tradició poètica comuna... Però l'obra de Villangómez té molts altres vessants que el fan un poeta molt més complet. Aquesta adscripció fàcil és deguda a les moltes relacions que va mantenir amb destacats membres d'aquesta escola poètica que ara veurem de manera molt resumida.

Villangómez, a petició d'Isidor Macabich, va publicar a la revista *La Nostra Terra* dos poemes,¹⁰ i un altre poema a l'*Almanac de les Lletres* per a l'any 1936. Macabich mantenia molt bones relacions amb el grup poètic mallorquí, que celebraven l'aparició de cada una de les publicacions del canonge eivissenc amb elogioses crítiques en les seves revistes. Villangómez encara no coneixia personalment cap dels poetes mallorquins. La relació s'inicià el 1942 quan l'eivissenc passà a exercir la professió de mestre d'escola, i la seva primera destinació fou l'Escola Graduada de Palma. D'una manera ben excepcional, la bibliotecària de la Caixa de Pensions, quan va veure que demanava constantment llibres de poesia, el posà en contacte amb Miquel Ferrà, amb qui

⁸ «Ecos sociales. Una conferencia», publicat a *Diario de Ibiza*, 29 de desembre de 1933.

⁹ VILLANGÓMEZ LLOBET, M. (2012), pàg. 51.

¹⁰ *La Nostra Terra*, núm. 93-94, novembre-desembre de 1935, pàg. 397-398; els poemes eren «Començament de tardor» i «Matí», que després recollí en el capítol «Paisatges tardorencs» del llibre *Elegies i paisatges*.

arribà a tenir una bona amistat i que va tenir l'amabilitat de prologar-li el primer llibre de poesia que publicà: *Terra i somni* (1948), editat per l'Editorial Moll. Ferrà l'introduí al cercle, amb excel·lents relacions amb Miquel Fortesa, Guillem Colom, Miquel Gayà, Joan Pons i Marquès i altres intel·lectuals com Francesc de B. Moll o Manuel Sanchis Guarnier. Llorenç Villalonga el conegué també en aquells anys, però de la mà de Gabriel Fuster Mayans, *Gafim*.

L'abril de 1949 va fer una lectura de l'original del llibre *Els dies* a casa del poeta Guillem Colom, davant una audiència majoritàriament formada per membres de l'Escola Mallorquina.

La lectura poètica va fer que es publicàs a *La Almudaina* un article molt elogiós sobre Villangómez, era signat per les inicials R. T. i deia el següent: *A Eivissa existeix en el camp de la intel·ligència una figura sense parió, pràcticament indiscutible i indiscutida, internament i externament acceptada i d'una multiforme activitat espiritual: hem esmentat Isidor Macabich. I en torn seu, als seus treballs i amb afany de superació ha sorgit el benemèrit grup d'Ebusus, que representa a Eivissa el que és l'Ateneu a Maó.*

*A Villangómez li ha correspost aixecar la bandera de la poesia, obediència a una Musa molt eivissenca en el fons, però fidel a la forma de la unitat de l'idioma, i superant així el dialectalisme, de tota producció poètica.*¹¹

El llibre *Els dies* sortí publicat l'any següent a Barcelona per l'Editorial Barcino, amb un pròleg de Miquel Dolç, poeta que Villangómez encara no coneixia personalment a causa de la seva destinació a Osca, com a catedràtic d'institut. Els dos sabien de l'obra mútua, ja que a l'*Almanac de les Lletres* per a l'any 1936 havien publicat, juntament amb Guillem Nadal, uns poemes. En el pròleg, Dolç, i a disgust de Villangómez, l'incorpora a l'estètica de l'Escola Mallorquina, errada que es repetirà de manera constant en molts altres estudis.

La coneixença amb Guillem Nadal havia estat abans, a casa d'Albert Manent, a Barcelona. Nadal, diplomàtic de carrera, era en aquell moment agregat cultural a l'ambaixada d'Espanya a Alemanya. Villangómez estimava, a més de la seva obra personal, les traduccions de Nadal de la poesia de Rainer Maria Rilke; també una novel·la que traduí de Thomas Mann, obra que Villangómez ja havia llegit en castellà i que li causà una profunda impressió, ja que va trobar la traducció catalana molt diferent de l'anterior.¹²

L'abril de 1955 al Círculo Mallorquín va llegir l'original del que seria *Sonets de Balansat*, guanyador aquell mateix estiu del premi de poesia de Cantonigròs per a un llibre inèdit. El jurat era presidit per Carles Riba. El llibre fou publicat l'any següent a l'Editorial Óssa Menor de Barcelona. En la presentació de la lectura a Mallorca, Jaume Vidal Alcover va relacionar l'obra de Villangómez amb la poesia intel·lectualitzada de Paul Valéry, Jorge Guillén o Carles Riba i també hi veia concomitàncies amb Antonio Machado i Salvador Espriu; acabava veient una relació també amb Costa i Llobera.¹³ Vidal començava a rompre la fàcil adscripció de Villangómez a l'Escola Mallorquina.

¹¹ Reproduït a *Diario de Ibiza* de 13 d'abril de 1949.

¹² CIRER COSTA, FELIP (2003), *El seu record avança per la deserta nit dels joves. (Converses amb Marià Villangómez)*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.

¹³ Notícia publicada a *Diario de Mallorca* i reproduïda a *Diario de Ibiza* el 21 d'abril de 1955.

Una última mostra de les múltiples relacions que va mantenir amb els autors mallorquins, fou l'assistència als actes promocionals del diccionari Alcover-Moll, als quals procurava assistir; un d'aquests es troba documentat el novembre de 1957, quan els intel·lectuals que donaven suport al diccionari varen fer una excursió a Lluc i després dinaren a Sóller. Aquest viatge va donar ocasió a la publicació a *Diario de Mallorca* d'una llarga entrevista al poeta eivissenc signada per *Odin (Gafim?)*, on exposa la trajectòria de la seua obra i el seu concepte de poesia.¹⁴

L'Institut d'Estudis Eivissencs

Aquesta institució acadèmica i cívica fou creada el 1949 per l'Ajuntament d'Eivissa, esperonat pel governador civil de les Balears, que en aquells moments era José Manuel Pardo Suárez. Per tal d'obtenir el reconeixement del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) la societat cultural Ebusus cedí la revista *Ibiza*, que editava des de 1944, i d'aquesta manera es reconeixia la seva labor científica i podia adscriure's al Patronat Josep Maria Quadrado, dedicat als estudis i a les investigacions de caire local. L'Institut es va estructurar en quatre seccions: Arqueologia i Art; Història i Lletres; Ciències; i Geografia, Etnologia i Costumisme. Aquí ens interessa la segona secció, Història i Lletres, que era presidida per Isidor Macabich, el secretari era Antoni Costa Ramon i n'eren vocals Manuel Sorà Bonet, Marià Villangómez, Alexandre Llobet, Enric Fajarnés Cardona i Josep Costa Ramon. Fou la secció més activa i, entre altres, publicà la major part dels llibres de caire històric d'Isidor Macabich. També era la secció encarregada de la publicació de la revista *Ibiza*. En publicaren sis números, i el director nominal era José María Mañá de Angulo, director del Museu Arqueològic, encara que el pes de la feina requeia en Marià Villangómez i altres joves com Bartomeu Escandell Bonet i Antoni Costa Ramon, principalment. Molts dels articles i ressenyes eren de Villangómez. La revista es publicava en castellà (cal tenir present que era en plena època franquista), únicament dos aplecs de poesies franceses es publicaren en traducció catalana de Marià Villangómez. Durant els anys cinquanta l'entitat va lluitar, fins que va acabar que no feia cap activitat.

A les acaballes de la dècada dels anys seixanta, un petit grup de joves demanaren a Marià Villangómez la possibilitat de recuperar la institució. El regidor de cultura de l'Ajuntament d'Eivissa, en aquell moment Enric Ramon Fajarnés, acceptà la iniciativa i es va comprometre a convocar els membres que encara vivien de l'Institut i plantejar la seva reorganització. El juny de 1970 se celebrà la reunió, i el grup de joves encapçalat pel poeta i pintor Josep Marí assumiren els diferents càrrecs i vocalies de l'entitat. A partir d'aquell moment, la llengua de la institució fou la catalana, i el seu objectiu fou treballar per a la recuperació de la identitat cultural i lingüística de les illes Pitiüses, i així continuar com a entitat capdavantera. Sempre l'entitat va comptar amb la tutela de Marià Villangómez, encara que ell mai no acceptà cap càrrec executiu. El seu mestratge, treball i manera d'actuar, fou el model que intentaren seguir tots els que han desenvolupat diverses tasques en el si de l'Institut.

¹⁴ *Diario de Mallorca* del 15 de novembre de 1957, reproduïda a *Diario de Ibiza* el 17 de novembre.

Les classes de llengua catalana

Molt poques persones coneixien a les Pitiüses els entrellats de la llengua catalana com Villangómez. Recordem que el 1932 Isidor Macabich va publicar a les Edicions de la Revista de Barcelona el seu aplec de poesies en llengua eivissenca *Dialectals*, en aquell moment va recórrer a l'auxili del jove eivissenc estudiant de Filosofia i Lletres Aquilí Tur Oliver, bon amic de Villangómez de l'etapa universitària barcelonina, per corregir les galerades. Tur Oliver havia tingut com a mestre Pompeu Fabra a la Universitat Autònoma republicana. També Villangómez va recórrer a aquest amic per resoldre molts dels dubtes lingüístics que apareixen en tots els escriptors exigents, i més en els moments inicials de la seva obra en català. Durant l'estada a Barcelona Villangómez aprofundí en la gramàtica catalana, i l'obra de Fabra era sempre entre els llibres de freqüent consulta. En la llarga i freda postguerra insular, Villangómez fou el gran coneixedor de la llengua i a qui tothom acudia. Ajudà Macabich en els llibres posteriors –Tur Oliver hagué d'emigrar a l'Argentina–, també acudí a ell Joan Castelló pel que fa als textos catalans que inclouïa al seu almanac *El Pitiüso*, que mantenia el caliu de la llengua. De manera totalment desinteressada, va començar a impartir classes de llengua catalana a un petit grup d'estudiants universitaris que sol·licitaren la seva ajuda; les classes, eren els últims anys de la dècada dels anys seixanta, les impartí a la biblioteca de la societat cultural Ebusus.

A partir del curs 1970-71, les classes de llengua catalana les va impartir Villangómez com a membre de l'Institut d'Estudis Eivissencs, i eren obertes a tot el públic. Durant anys, les classes nocturnes es feien a les aules de l'Institut Santa Maria, i aviat fou ajudat per Josep Marí, que s'encarregava dels nivells inicials. Els dos d'una manera totalment desinteressada.

La seva dedicació a la llengua és ben palesa en el llibre *Curs d'iniciació a la llengua*, que publicà el 1972, una segona edició del qual es publicà el 1978, editat per l'Institut d'Estudis Eivissencs. Obra eminentment didàctica, és la publicació dels apunts que emprava a les classes i recull les regles gramaticals i ortogràfiques que proposa Villangómez per als aprenents de les illes d'Eivissa i Formentera. L'interès cap a l'estudi de la llengua i en especial de les particularitats de la llengua catalana a les Pitiüses venia de lluny, el 1944 ja publicava un article amb el títol «La lengua hablada en las islas de Ibiza y Formentera».¹⁵ Més endavant, el 1956, l'amplià i el perfeccionà en un altre article, «Algunas observaciones sobre el habla de nuestra isla».¹⁶ Molt més endavant, exposà les seves reflexions sobre el llenguatge en una sèrie d'articles a la revista *Uc*, que es publicà a Eivissa els anys 1977-78.

¹⁵ *Ibiza*, núm. 4, primera època, juny de 1944.

¹⁶ *Ibiza*, núm. 3, segona època, 1956.